

TAMARA ANNA GALBARCZYK

Rola kapitałów własnych w gospodarce finansowej banków

The role of equity capital in the financial economy of banks

Abstrakt: W zarządzaniu finansami banków decydujące znaczenie odgrywają źródła finansowania działalności i ich struktura w powiązaniu z wielkością i strukturą aktywów. Z istoty działania banków wynika finansowanie ich działalności głównie przez pozyskane kapitały obce, które stanowią zwykle ponad 90% ich pasywów. Nie oznacza to jednak, że kapitały własne nie mają znaczenia. Pełnią one wiele funkcji, począwszy od założycielskiej, poprzez ograniczanie aktywności banku w operacjach finansowania obcych podmiotów, aż do funkcji budowania zaufania do sektora bankowego. Bank, którego baza kapitałowa jest postrzegana jako adekwatna i zapewniająca mu bezpieczeństwo, ma lepszą pozycję i łatwiejszy dostęp do rynku finansowego. Dlatego też ważne wydaje się podjęcie rozważań odnośnie do wskazania roli kapitałów własnych w gospodarce finansowej banków, co stało się celem niniejszego artykułu.

KAPITAŁY (FUNDUSZE) WŁASNE JAKO ŹRÓDŁO FINANSOWANIA
DZIAŁALNOŚCI BANKU

Equity capital as the sources of financing the bank's activity

Według kryterium przedmiotowego operacje bankowe dzielimy na trzy grupy: bierne, czynne i usługowe.¹ Operacje bierne (pasywne) polegają na groma-

¹ Podział operacji bankowych wg przedmiotu na operacje bierne, czynne i usługowe jest najczęściej spotykany w literaturze. Por. *Elementy finansów i bankowości*, pod red. S. Flejterskiego, B. Świeckiej, CEDEWU, Warszawa 2007, s. 251; Z. Krzyżkiewicz, *Klasyfikacja operacji bankowych*, [w:] *Bankowość. Podręcznik akademicki*, pod red. W. L. Jaworskiego, Z. Zawadzkiej, Poltext, Warszawa 2002, s. 267; J. Świderski, *Finanse banku komercyjnego*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1998, s. 38; L. Dziawgo, *Operacyjna działal-*

dzeniu środków różnych klientów, aby łącznie z własnymi zasobami lokować je w zyskowych operacjach czynnych. Znajdują one odzwierciedlenie w pasywach bilansu (stąd ich nazwa), a bank staje się w nich dłużnikiem w stosunku do klientów. Są źródłem kosztów związanych z pozyskaniem kapitału i są wykonywane na własny rachunek i ryzyko banku. Źródłem kapitałów obcych pozyskiwanych przez banki w ramach operacji biernych mogą być:

- 1) depozyty osób fizycznych i podmiotów instytucjonalnych,
- 2) lokaty międzybankowe bierne, czyli przyjmowane od innych banków,
- 3) emisja i sprzedaż własnych papierów wartościowych (obligacji, certyfikatów depozytowych, bankowych papierów wartościowych),
- 4) kredyt refinansowy NBP (redyskontowy, lombardowy lub techniczny).

W bilansie banku przyjmują one postać zobowiązań wobec podmiotów sektora finansowego, niefinansowego oraz sektora instytucji rządowych i samorządowych albo z tytułu emisji papierów wartościowych.

Oprócz kapitałów obcych, do źródeł finansowania działalności banku, podobnie jak w każdym przedsiębiorstwie, zalicza się fundusze własne.

Kapitał własny banku przesądza o skali prowadzonej działalności. Odpowiedni kapitał własny powinien być zgromadzony jako jeden z warunków utworzenia banku (funkcja założycielska), a w trakcie prowadzenia działalności kapitały własne muszą być również utrzymywane na wymaganym poziomie. Poza tym wysokość kapitałów własnych determinuje możliwość powiększania przez banki niektórych składników aktywów, np. udzielanych kredytów (limity zaangażowania).² Jest to funkcja ograniczająca w zakresie podejmowania przez banki ryzyka, co ma także związek z funkcją tworzenia zaufania. Limity wymuszają dywersyfikację portfela kredytowego, co powoduje ograniczenie ryzyka kredytowego banku. Posiadając odpowiedni kapitał, bank będzie ponadto w stanie absorbować straty, jakie mogą powstać w toku działalności. Takie traktowanie kapitału jest elementem pasywnej strategii zarządzania ryzykiem bankowym, w przypadku której kapitał i rezerwy pełnią rolę swoistego „bufora” w sytuacji wystąpienia ryzyk nierozpoznanych lub źle ocenionych, przy świadomej rezygnacji z części zabezpieczeń, tak by nie stracić szans osiągnięcia zysków.³

ność banku komercyjnego, [w:] *Bankowość. Podręcznik dla studentów*, pod red. J. Głuchowskiego, J. Szambelańczyka, wyd. WSB, Poznań 1999, s. 240 i in.

² Limity zaangażowania finansowego banku w stosunku do jednego podmiotu bądź grupy podmiotów powiązanych kapitałowo lub organizacyjnie określone są w relacji do funduszy własnych banku. Por. ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz. U. nr 140, poz. 939 z późn. zm., art. 71.

³ Por. M. Iwanicz-Drozdowska, W. L. Jaworski, Z. Zawadzka, *Bankowość. Zagadnienia podstawowe*, Poltext, Warszawa 2003, s. 191–193 i 235 oraz W. Żółtkowski, *Zarządzanie ryzykiem bankowym w praktyce*, CEDEWU, Warszawa 2007, s. 28.

Tab. 1. Udział funduszy własnych w źródłach finansowania działalności największych banków komercyjnych w Polsce
Share of equity capital in the sources of financing the activities of major commercial banks in Poland

Nazwa banku	2005			2006			2007		
	Suma bilansowa w mln zł	Fundusze własne w mln zł	Udział w %	Suma bilansowa w mln zł	Fundusze własne w mln zł	Udział w %	Suma bilansowa w mln zł	Fundusze własne w mln zł	Udział w %
Pekao SA	61 972,0	6142,6	9,91	67 703,7	6506,8	9,61	123 802,0	10555,1	8,53
PKO BP SA	91 613,2	6161,3	6,73	101 246,2	6622,4	6,54	108 568,7	9543,3	8,79
BRE BANK SA	32 739,1	2283,0	6,97	42 330,6	2975,3	7,03	55 983,0	3971,1	7,09
ING BSK SA	42 126,9	2841,9	6,75	48 488,3	3000,8	6,19	52 022,4	1670,8	3,21
BZ WBK SA	29 310,7	2403,8	8,20	33 041,6	2861,9	8,66	39 195,2	3015,9	7,69
BH SA	32 877,6	3230,6	9,83	36 284,3	3390,9	9,35	38 025,8	3111,3	8,18
Bank Millennium SA	22 151,2	2008,8	9,07	24 692,1	2168,0	8,78	30 530,1	2872,3	9,41
BGK	18 346,3	995,8	5,42	24 571,4	1113,8	4,53	27 751,4	1186,1	4,27
Kredyt Bank SA	20 841,3	1980,8	9,50	22 232,0	1981,0	8,91	27 128,2	2050,6	7,56
BGŻ SA	16 627,3	1318,7	7,93	18 641,7	1592,0	8,54	20 281,3	1720,8	8,48

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rankingów banków miesięcznika „Bank” za lata 2006 i 2007.

Wysokość kapitału własnego wpływa ponadto na możliwości inwestowania wolnych środków oraz stanowi źródło finansowania majątku trwałego i długoterminowych inwestycji (funkcja finansowania działalności). Co prawda, ze względu na niewielki udział kapitałów własnych w pasywach banków (tabela 1), finansowanie bezpośrednie ma mniejsze znaczenie niż finansowanie pośrednie, czyli zdolność do pozyskiwania środków od innych podmiotów, np. na rynku międzybankowym czy rynku pieniężnym. Bank ma łatwiejszy dostęp do rynku finansowego, jeśli jego baza kapitałowa jest postrzegana jako adekwatna i zapewniająca mu bezpieczeństwo. Trzeba poza tym pamiętać, że pozyskiwanie funduszy obcych wiąże się dla banku z ponoszeniem określonych kosztów, co nie znaczy rzecz jasna, że kapitały własne takich kosztów nie generują. I tu pojawia się funkcja kapitałów własnych jako bazy dla podziału zysku.⁴

Nie umniejszając roli kapitałów własnych, kapitały obce są jednak głównym źródłem finansowania działalności wykorzystywanym przez banki w ich podstawowej funkcji pośrednika finansowego. Jak wynika z tabeli 1, stanowią one z reguły ponad 90% pasywów banku, przy czym ich wielkość i struktura ulegają ciągłym zmianom.

Jak wynika z tabeli 1, w 10 bankach największych pod względem sumy bilansowej udział funduszy własnych w źródłach finansowania działalności nie przekraczał w żadnym z analizowanych lat 10%.

W analizowanym okresie w bankach tych rosła zarówno suma bilansowa, jak i wyposażenie w fundusze własne. Wyjątek stanowiły dwa banki, w których nastąpił spadek funduszy własnych w 2007 roku, tj. ING BSK SA i BH SA.

REGULACJE OSTROŻNOŚCIOWE W ZAKRESIE WYMAGANYCH KAPITAŁÓW WŁASNYCH

Prudence regulations relating to required equity capital

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami ustawowymi, fundusze własne banku obejmują fundusze podstawowe i fundusze uzupełniające w kwocie nieprzewyższającej funduszy podstawowych.⁵

Fundusze podstawowe obejmują⁶:

1) fundusze zasadnicze banku, które stanowią:

- w banku państwowym fundusz statutowy, zapasowy i rezerwowy,
- w banku w formie spółki akcyjnej wpłacony i zarejestrowany kapitał zakładowy oraz kapitał zapasowy i kapitały rezerwowe, z wyłączeniem wszelkich zobowiązań z tytułu akcji uprzywilejowanych,

⁴ *Ibidem*.

⁵ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe..., art. 127 ust. 1.

⁶ *Ibid.*, ust. 2.

- w banku spółdzielczym wpłacony fundusz udziałowy oraz fundusz zasobowy i rezerwowy,
- w oddziale banku zagranicznego fundusze określone w regulaminie,
- 2) pozycje dodatkowe funduszy podstawowych, które stanowią:
 - fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej,
 - niepodzielony zysk z lat ubiegłych,
 - zysk w trakcie zatwierdzania oraz zysk netto bieżącego okresu, obliczone zgodnie z obowiązującymi zasadami, pomniejszone o wszelkie przewidywane obciążenia i dywidendy, w kwotach nie wyższych niż kwoty zweryfikowane przez biegłych rewidentów,
 - inne pozycje bilansu banku określone przez KNF⁷ (tzw. kapitał krótkoterminowy określony w uchwale KNF nr 380/2008 z 17 grudnia 2008 r.)⁸,
- 3) pozycje pomniejszające fundusze podstawowe, które stanowią:
 - wartości niematerialne i prawne wycenione wg wartości bilansowej,
 - akcje własne posiadane przez bank, wycenione wg wartości bilansowej i pomniejszone o odpisy spowodowane trwałą utratą ich wartości,
 - strata z lat ubiegłych, strata w trakcie zatwierdzania, strata netto bieżącego okresu,
 - inne pomniejszenia funduszy podstawowych określone przez KNF w uchwale nr 381/2008 z 17 grudnia 2008 r.⁹, np. zaangażowania kapitałowe banku w instytucje finansowe, kredytowe, banki i zakłady ubezpieczeń przekraczające

⁷ Chodzi o Komisję Nadzoru Finansowego.

⁸ www.knf.pl, Uchwała KNF nr 380/2008 z 17 grudnia 2008 r. w sprawie zakresu i szczegółowych zasad wyznaczania wymogów kapitałowych z tytułu poszczególnych rodzajów ryzyka, w tym zakresu i warunków stosowania metod statystycznych oraz zakresu informacji załączanych do wniosków o wydanie zgody na ich stosowanie, zasad i warunków uwzględniania umów przelewu wierzytelności, umów o subpartycypację, umów o kredytowy instrument pochodny oraz innych umów niż umowy przelewu wierzytelności i umowy o subpartycypację, na potrzeby wyznaczania wymogów kapitałowych, warunków, zakresu i sposobu korzystania z ocen, nadawanych przez zewnętrzne instytucje oceny wiarygodności kredytowej oraz agencje kredytów eksportowych, sposobu i szczegółowych zasad obliczania współczynnika wypłacalności banku, zakresu i sposobu uwzględniania działania banków w holdingach w obliczaniu wymogów kapitałowych i współczynnika wypłacalności oraz określenia dodatkowych pozycji bilansu banku ujmowanych łącznie z funduszami własnymi w rachunku adekwatności kapitałowej oraz zakresu, sposobu i warunków ich wyznaczania, par. 5.

⁹ www.knf.pl, Uchwała KNF nr 381/2008 z 17 grudnia 2008 r. w sprawie innych pomniejszeń funduszy podstawowych, ich wysokości, zakresu i warunków pomniejszania o nie funduszy podstawowych banku, innych pozycji bilansu banku zaliczanych do funduszy uzupełniających, ich wysokości, zakresu i warunków ich zaliczania do funduszy uzupełniających banku, pomniejszeń funduszy uzupełniających, ich wysokości, zakresu i warunków pomniejszania o nie funduszy uzupełniających banku oraz zakresu i sposobu uwzględniania działalności banków w holdingach w obliczaniu funduszy własnych; par. 2 i 5.

określone progi, wyrażone w postaci posiadanych akcji lub udziałów, kwot zakwalifikowanych do zobowiązań podporządkowanych i innego zaangażowania kapitałowego w składniki zaliczane do funduszy własnych lub kapitałów tych podmiotów (np. dopłaty na rzecz sp. z o.o.) wg wartości bilansowej; brakująca kwota rezerw na ryzyko związane z działalnością banku rozumiana jako różnica pomiędzy wymaganym odrębnymi przepisami a faktycznym poziomem rezerw celowych banku i inne pomniejszenia.

Fundusze uzupełniające obejmują¹⁰:

1) fundusz z aktualizacji wyceny rzeczowego majątku trwałego, dokonanej na podstawie odrębnych przepisów,

2) za zgodą KNF:

– określoną część (max. 50%) dodatkowej kwoty odpowiedzialności członków w bankach spółdzielczych (wg z ustawy z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających oraz uchwały KNF nr 378/2008 z 17 grudnia 2008 r.)¹¹,

– zobowiązania podporządkowane, rozumiane jako zobowiązania z tytułu przyjęcia przez bank – w kwocie i na zasadach ustalonych w decyzji KNF, wydanej na wniosek banku, pomniejszanej na koniec każdego roku w ciągu ostatnich 5 lat trwania umowy o 20% tej kwoty, z tym że w banku państwowym, w formie spółki akcyjnej lub oddziale banku zagranicznego kwota ta nie może przewyższać 50% funduszy podstawowych, zaś w banku spółdzielczym suma tej kwoty i dodatkowej kwoty odpowiedzialności członków nie może przewyższać 50% funduszy podstawowych – środków pieniężnych spełniających zgodnie z umową łącznie następujące warunki:

♦ środki pieniężne przyjęto na okres co najmniej 5 lat (okres umowy),

♦ środki pieniężne nie mogą być wycofane z banku przed upływem okresu umowy, z tym że na wniosek banku KNF może wyrazić zgodę na ich wcześniejszy zwrot,

♦ środki pieniężne podlegają zwrotowi w ostatniej kolejności w przypadku upadłości banku lub jego likwidacji,

♦ zwrot środków pieniężnych nie jest zabezpieczony przez bank bezpośrednio, ani pośrednio,

– fundusze tworzone ze środków własnych lub obcych, pod warunkiem że bank może je dowolnie wykorzystywać na pokrycie niezidentyfikowanego ryzy-

¹⁰ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe..., art. 127.

¹¹ Ustawa z 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających; Dz. U. Nr 119, poz. 1252, art. 10 ust. 2 oraz www.knf.pl, Uchwała KNF nr 378/2008 z 17 grudnia 2008 r. w sprawie wysokości i warunków zaliczania do funduszy własnych banków spółdzielczych określonej części dodatkowej kwoty odpowiedzialności członków; par. 1.

ka, a ich kwota została ustalona przez zarząd banku i zweryfikowana przez biegłych rewidentów,

– zobowiązania z tytułu papierów wartościowych o nieokreślonym terminie wykupu oraz inne instrumenty o podobnym charakterze, pod warunkiem że nie podlegają one spłacie z inicjatywy wierzyciela bez uprzedniej zgody KNF, w razie upadłości lub likwidacji środki będą zwracane w ostatniej kolejności, umowa przyznaje bankowi możliwość odroczenia spłaty odsetek, a warunki emisji zapewniają możliwość pokrywania strat kwotą długu wraz z niespłaconymi odsetkami, wynikającymi z tych pozycji.

3) inne pozycje określone przez KNF w celu bezpiecznego prowadzenia działalności bankowej i prawidłowego zarządzania ryzykiem w uchwale nr 381/2008 z 17 grudnia 2008 r.¹², np. niezrealizowane zyski na instrumentach dłużnych lub kapitałowych zaklasyfikowanych jako dostępne do sprzedaży oraz z tytułu wyceny nieruchomości stanowiących inwestycje (60% kwoty przed opodatkowaniem podatkiem dochodowym),

4) pomniejszenia funduszy uzupełniających, określone przez KNF w uchwale nr 381/2008 z 17 grudnia 2008 r.¹³, np. część tych, które są ujmowane w pomniejszaniu funduszy podstawowych (w kwocie równej 50% ich wartości). Jeśli kwota ta jest mniejsza od funduszy uzupełniających, różnicę odejmuje się od funduszy podstawowych.

Minimalny wymagany poziom funduszy własnych banku wynosi równowartość 5 mln EUR, a w przypadku zrzeszonych banków spółdzielczych – 1 mln EUR.¹⁴ Z kolei dla banków zrzeszających ustawa wymaga, aby kapitały własne były równe co najmniej czterokrotności minimalnych kapitałów dla banków działających samodzielnie¹⁵, czyli obecnie równowartości 20 mln EUR. Poza tym wielkość funduszy własnych powinna być dostosowana do rodzaju czynności bankowych przewidzianych dla banku i do rozmiaru zamierzonej działalności.¹⁶

Zgodnie z ustawą Prawo bankowe bank jest zobowiązany utrzymywać sumę funduszy własnych oraz dodatkowych pozycji bilansu banku określonych przez nadzór bankowy na poziomie nie niższym niż wyższa z następujących wartości¹⁷:

♦ suma wymogów kapitałowych z tytułu poszczególnych rodzajów ryzyka prowadzonej działalności oraz wymogów kapitałowych z tytułu przekroczenia limitów i naruszenia innych norm określonych w ustawie,

¹² Uchwała KNF nr 381/2008 z 17 grudnia 2008 r. ..., par. 3.

¹³ *Ibid.*, par. 4.

¹⁴ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe..., art. 32 ust. 1 i 2, art. 128 ust. 1 pkt 1.

¹⁵ Ustawa z 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych..., art. 2 pkt 2.

¹⁶ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe..., art. 30 ust. 1 pkt 1a.

¹⁷ *Ibid.*, art. 128 ust. 1 pkt 2.

♦ oszacowana przez bank kwota, niezbędna do pokrycia wszystkich zidentyfikowanych, istotnych rodzajów ryzyka występujących w działalności banku oraz zmian otoczenia gospodarczego, uwzględniająca przewidywany poziom ryzyka (kapitał wewnętrzny).

Utrzymywanie funduszy własnych w wysokości wynikającej z punktu 1 oznacza jednocześnie utrzymywanie wymaganego poziomu współczynnika wypłacalności.¹⁸

W wyniku wdrożenia Nowej Umowy Kapitałowej (NUK) banki zostały ponadto zobowiązane do samodzielnego definiowania określonych rodzajów ryzyka, mierzenia wielkości zagrożeń, jakie ono niesie i obliczania (wg własnych modeli) wielkości kapitału potrzebnego na pokrycie skutków ewentualnego wystąpienia strat (kapitału wewnętrznego).¹⁹ Kapitał wewnętrzny jest rozumiany jako kwota funduszy niezbędnych do pokrycia zidentyfikowanych i istotnych obszarów ryzyka, którego rodzaje są ujęte w II filarze NUK. W tym obszarze banki tworzą i stosują własne modele zarządzania ryzykiem, dostosowane do ich specyfiki i umożliwiające poprawę efektywności. Wyznaczanie wymogów kapitałowych i szacowanie kapitału wewnętrznego pozwala ocenić, która działalność jest bardziej kapitałochłonna.²⁰

Zgodnie z regulacjami nadzoru bankowego wymogi kapitałowe obejmują obecnie²¹:

- 1) łączny wymóg z tytułu ryzyka kredytowego,
- 2) łączny wymóg z tytułu ryzyka rynkowego, w tym:
 - a) łączny wymóg z tytułu ryzyka walutowego,
 - b) łączny wymóg z tytułu ryzyka cen towarów,
 - c) łączny wymóg z tytułu ryzyka cen kapitałowych papierów wartościowych,
 - d) łączny wymóg z tytułu ryzyka szczególnego cen instrumentów dłużnych,
 - e) łączny wymóg z tytułu ryzyka ogólnego stóp procentowych,
- 3) łączny wymóg z tytułu ryzyka rozliczenia – dostawy oraz ryzyka kredytowego kontrahenta,
- 4) łączny wymóg z tytułu przekroczenia limitu koncentracji zaangażowań i limitu dużych zaangażowań,

¹⁸ Wynika to z konstrukcji tego współczynnika. Poza tym chodzi tu o poziom wymagany dla banków już funkcjonujących, a nie nowo powstałych, czyli 8%.

¹⁹ Sposób szacowania kapitału wewnętrznego określa uchwała KNF nr 383/2008 z 17 grudnia 2008 r. w sprawie szczegółowych zasad funkcjonowania systemu zarządzania ryzykiem i systemu kontroli wewnętrznej oraz szczegółowych warunków szacowania przez banki kapitału wewnętrznego i dokonywania przeglądów procesu szacowania i utrzymywania kapitału wewnętrznego.

²⁰ W. Żółtkowski, *op. cit.*, s. 54–55.

²¹ Uchwała KNF nr 380/2008 KNB z 17 grudnia 2008 r. ..., par. 6 ust. 1.

- 5) łączny wymóg z tytułu przekroczenia progu koncentracji kapitałowej,
- 6) łączny wymóg z tytułu ryzyka operacyjnego.

Suma wymogów kapitałowych, o której mowa w ustawie Prawo bankowe, obejmuje:

- ♦ wymogi wymienione w punktach 1–6 – w przypadku banków, których skala działalności handlowej jest znacząca,
- ♦ wymogi wymienione w punktach 1, 2a, 2b oraz 4–6 – w przypadku banków, których skala działalności handlowej nie jest znacząca.²²

Suma ta, jak wspomniano wyżej, określa wymagany przez nadzór bankowy poziom funduszy własnych banku, a ponadto ma wpływ na poziom współczynnika wypłacalności.²³

Jak wspomniano wyżej, poziom kapitałów powinien ponadto odpowiadać rodzajowi i skali prowadzonej działalności oraz poziomowi akceptowalnego ryzyka związanego z tą działalnością. Bank przy danej wielkości funduszy własnych może prowadzić większą działalność, mierzoną poziomem sumy bilansowej, z mniejszym poziomem ryzyka, lub mieć mniejszą skalę działania, ale prowadzić działalność obciążoną większym ryzykiem. W obu przypadkach może być efektywny, a wszystko zależy od poziomu osiągniętej rentowności.²⁴ Wzrost ryzyka w sytuacji problemów z pozyskaniem kapitału wymusi ponadto ograniczenie zakresu działalności banków lub poddanie się procesowi fuzji.²⁵

ANALIZA WYPOSAŻENIA KAPITAŁOWEGO BANKÓW W LATACH 2002–2007

The analysis of capital equipment of banks in 2002–2007

Jak wspomniano wyżej, fundusze własne stanowią źródło finansowania działalności banku, podobnie jak każdego innego podmiotu. Nie są jednak, jak w innych podmiotach (np. produkcyjnych), głównym źródłem finansowania, co wynika ze specyfiki banków jako instytucji pośrednictwa finansowego. Już w ich definicji wskazuje się przecież na obciążanie ryzykiem prowadzonej działalności (w wyniku wykonywania czynności bankowych) przede wszystkim środków

²² *Ibid.*, ust. 3. Sposób wyliczenia i oceny skali działalności handlowej opisuje cytowana uchwała, par. 3 i 4.

²³ Współczynnik wypłacalności jest wyliczany jako relacja funduszy własnych powiększonych o kapitał krótkoterminowy do pomnożonego przez 12,5 całkowitego wymogu kapitałowego. Musi być on utrzymywany na wymaganym poziomie 8%, a dla banków nowo powstałych 15% przez pierwszy rok działania i 12% przez kolejny rok działania. Por. Uchwała KNF nr 380/2008 z 17 grudnia 2008 r., par. 10 oraz ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe..., art.128 ust. 1 pkt 3.

²⁴ W Żółtkowski, *op. cit.*, s. 55.

²⁵ Por. M. Stefański, *Nowe regulacje dotyczące wymagań kapitałowych wobec banków*, Materiały i Studia NBP, z. 212, Warszawa grudzień 2006, s. 52.

powierzonych²⁶, co świadczy o wadze ryzyka podejmowanego przez banki i przesądza o konieczności jego kontroli. Bezpiecznym funkcjonowaniem banków są więc zainteresowane szczególnie podmioty lokujące w bankach nadwyżki finansowe, ale także państwo dbające o stabilność systemu finansowego.

Tabela 1 prezentowała udział funduszy własnych w sumie bilansowej na przykładzie 10 największych banków. Poniżej zaprezentowano udział funduszy własnych w pasywach, czyli źródłach finansowania działalności banków komercyjnych i spółdzielczych ogółem.²⁷

Tab. 2. Fundusze podstawowe i uzupełniające banków na tle sumy bilansowej sektora bankowego w Polsce oraz udzielonych kredytów dla sektora niefinansowego
Master funds and counterpart funds of banks as compared with the total assets of the banking sector in Poland and loans granted to the non-financial sector

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Banki komercyjne						
Fundusze podstawowe i uzupełniające w mln zł	45305,1	46241,8	49218,6	51947,9	56255,8	64169,4
Suma bilansowa w mln zł	443121,5	463288,6	509755,5	552516,2	638958,5	746437,6
Udział funduszy podstawowych i uzupełniających w sumie bilansowej w %	10,22	9,98	9,66	9,40	8,80	8,60
Wartość udzielonych kredytów dla sektora niefinansowego w mln zł	192973,9	206202,6	210963,8	239926,8	300499,0	399701,6
Pokrycie funduszami podstawowymi i uzupełniającymi udzielonych kredytów dla sektora niefinansowego w %	23,48	22,43	23,33	21,65	18,72	16,05
Banki spółdzielcze						
Fundusze podstawowe i uzupełniające w mln zł	2265,0	2626,6	2894,3	3390,9	3827,2	4478,1
Suma bilansowa w mln zł	23398,7	25673,0	28716,8	33909,2	42119,0	48924,5
Udział funduszy podstawowych i uzupełniających w sumie bilansowej w %	9,68	10,23	10,08	10,00	9,09	9,15
Wartość udzielonych kredytów dla sektora niefinansowego w mln zł	12177,4	14312,2	17876,4	18567,0	22701,1	27851,4
Pokrycie funduszami podstawowymi i uzupełniającymi udzielonych kredytów dla sektora niefinansowego w %	18,60	18,35	16,19	18,26	16,86	16,08

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sytuacja finansowa banków w 2002 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2003, s. 65; *Sytuacja finansowa banków w 2003 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2004, s. 39, 42, 60, 62; *Sytuacja finansowa banków w 2005 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2006, s. 42, 59, 62; *Sytuacja finansowa banków w 2006 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2007, s. 41, 44, 63, 67; *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, Urząd KNF, Warszawa 2008, tab. 2.1, 2.3.

²⁶ Por. Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe..., art. 2.

²⁷ W grupie banków komercyjnych ujmuje się banki w formie spółek akcyjnych i jedyny bank państwowy (poza NBP), jakim jest Bank Gospodarstwa Krajowego. Ze względu na specy-

Powyższe dane potwierdzają, że udział funduszy własnych (podstawowych i uzupełniających) banków komercyjnych w sumie bilansowej nie przekracza zwykle 10%. Sytuacja taka miała miejsce tylko w roku 2002. Na dodatek udział ten, począwszy od roku 2003, sukcesywnie zmniejszał się.

Udział funduszy własnych (podstawowych i uzupełniających) banków spółdzielczych w sumie bilansowej w badanym okresie nieznacznie się wahał. Jedynie w latach 2003 i 2004 przekroczył on 10% sumy bilansowej.

Oznacza to, że podobnie jak w przypadku największych banków, tak i w całej grupie banków spółdzielczych i banków komercyjnych głównym źródłem finansowania działalności są kapitały obce.

Choć fundusze podstawowe i uzupełniające, jako nieposiadające określonego terminu zwrotu, czyli najbardziej stabilne, powinny finansować (i zwykle finansują) aktywa trwałe, czyli najmniej płynne składniki majątku banku, w tabeli 2 pokazano również pokrycie tymi funduszami wartości udzielonych kredytów dla sektora niefinansowego, stanowiących główną formę zaangażowania finansowego banków w operacjach aktywnych. Wskaźnik ten ma znaczenie jedynie poglądowe, ponieważ źródłem finansowania tych kredytów są tak naprawdę kapitały obce. Pozwala jednak ocenić, w jakim stopniu banki byłyby w stanie sfinansować swą aktywność na rynku kredytowym posiadanymi kapitałami własnymi.

W tabeli 3 zaprezentowano strukturę funduszy podstawowych i uzupełniających banków komercyjnych i spółdzielczych. Ze względu na trudności w dostępie do porównywalnych danych przedstawiono strukturę tych funduszy jedynie w roku 2007.

Tab. 3. Struktura kapitałów podstawowych i uzupełniających sektora bankowego w 2007 roku
The structure of share capital and supplementary capital in the banking sector in 2007

Wyszczególnienie	Banki komercyjne		Banki spółdzielcze	
	W mln zł	W %	W mln zł	W %
Kapitały podstawowe i uzupełniające ogółem	64 169,4	100,0	4478,1	100,0
Fundusze podstawowe*	13 742,9	21,4	623,8	13,9
Fundusz zapasowy**	27 831,7	43,4	3346,8	74,7
Inne fundusze rezerwowe	9 419,5	14,7	41,1	0,9
Fundusz ogólnego ryzyka	7 269,5	11,3	230,1	5,2
Zobowiązania podporządkowane	5 398,9	8,4	188,1	4,2
Inne pozycje (saldo)	506,9	0,8	48,2	1,1

* w bankach spółdzielczych fundusz udziałowy; ** w bankach spółdzielczych fundusz zasobowy.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, Urząd KNF, Warszawa 2008, tab. 2.5.

fikę i cel działania banki spółdzielcze nie są uwzględniane w statystykach w grupie banków komercyjnych.

W roku 2007 najważniejszą grupą kapitałów własnych banków były fundusze zasadnicze, które stanowiły w bankach komercyjnych 79,5% kapitałów podstawowych i uzupełniających, zaś w bankach spółdzielczych – 89,5%. W obu grupach największy udział stanowiły kapitały zapasowe (fundusz zasobowy w bankach spółdzielczych), przy czym w bankach spółdzielczych udział tego funduszu sięgał niemal $\frac{3}{4}$ kapitałów podstawowych i uzupełniających.

Normy ostrożnościowe dotyczące działalności obciążonej ryzykiem zdefiniowanym w uchwale w sprawie adekwatności kapitałowej są jednakowe dla wszystkich banków, nie uwzględniają ich specyfiki i muszą być przez nie przestrzegane. Na podstawie tych norm oblicza się, jak wspomniano wyżej, wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka, czyli wymagany poziom funduszy własnych, zapewniający pokrycie potencjalnych strat. Jego porównanie z faktycznie posiadanymi przez banki kapitałami własnymi pozwala na ocenę ich bezpieczeństwa i stabilności.

Tabela 4 prezentuje wielkość całkowitych wymogów kapitałowych i ich porównanie z poziomem wyposażenia kapitałowego banków.

Tab. 4. Wymogi kapitałowe i poziom kapitałów własnych w polskim sektorze bankowym
Capital requirements and the level of equity capital in the Polish banking sector

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Banki komercyjne						
Liczba na koniec roku	59	58	54	54	51	50
F. podstawowe i uzupełniające* w mln zł	45305,1	46241,8	49218,6	51947,9	56255,8	64169,4
Fundusze własne (regulacyjne) w mln zł	38477,2	38123,9	40004,8	42462,6	47391,5	57376,8
Całkowity wymóg kapitałowy w mln zł	22270,0	22321,9	20782,6	23598,7	28994,5	38173,4
Stosunek funduszy regulacyjnych do całkowitego wymogu kapitałowego w %	172,8	170,8	192,5	180,0	163,5	150,3
Banki spółdzielcze						
Liczba na koniec roku	605	600	596	588	584	581
F. podstawowe i uzupełniające* w mln zł	2265,0	2626,6	2894,3	3390,9	3827,2	4478,1
Fundusze własne (regulacyjne) w mln zł	2080,6	2439,9	2713,9	3182,9	3728,0	4461,7
Całkowity wymóg kapitałowy w mln zł	1246,5	1375,7	1536,5	1731,3	2128,0	2578,9
Stosunek funduszy regulacyjnych do całkowitego wymogu kapitałowego w %	166,9	177,4	176,6	183,8	175,2	173,0

* bez pomniejszych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie *Sytuacja finansowa banków w 2003 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2004, s. 61 i 64; *Sytuacja finansowa banków w 2005 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2006, s. 61 i 68; *Sytuacja finansowa banków w 2006 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2007, s. 32, 63, 64, 65 i 72; *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, Urząd KNF, Warszawa 2008, tab. 1.1, 2.1, 5.

W analizowanym okresie, pomimo spadkowej tendencji liczby banków komercyjnych i spółdzielczych, zarówno fundusze podstawowe i uzupełniające, jak i fundusze własne regulacyjne obu grup banków wykazywały tendencje wzrostowe. Zwiększał się również całkowity wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka obu grup banków.

W latach 2002–2007, zarówno w grupie banków komercyjnych, jak i spółdzielczych, fundusze własne regulacyjne, określające skalę dopuszczalnego ryzyka, znacznie (ponad 1,5 raza) przewyższały całkowity wymóg kapitałowy. W przypadku funduszy podstawowych i uzupełniających posiadanych przez banki, przewaga ta byłaby jeszcze wyższa. Jednak w grupie banków komercyjnych w ciągu lat 2005–2007, a w grupie banków spółdzielczych w latach 2006–2007 przyrost całkowitego wymogu kapitałowego był większy niż funduszy regulacyjnych, wskutek czego przewaga tych ostatnich malała.

Zamieszczona poniżej tabela 5 prezentuje strukturę całkowitego wymogu kapitałowego z tytułu podejmowanego ryzyka.

Jak wynika z poniższych danych, największy wpływ na wymagany poziom kapitałów własnych, zarówno w bankach komercyjnych, jak i spółdzielczych,

Tab. 5. Struktura całkowitego wymogu kapitałowego w polskim sektorze bankowym
The structure of the total capital requirement in the Polish banking sector

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Banki komercyjne						
Całkowity wymóg kapitałowy z tyt. ryzyka, w tym:	22270,0	22321,9	20782,6	23598,7	28994,5	38173,4
1. wg rodzajów ryzyka						
1.1. z tyt. ryzyka kredytowego						
– w mln zł	18744,1	19256,3	19267,4	22078,1	27373,9	36018,5
– w %	84,2	86,2	92,7	93,6	94,4	94,4
1.2. z tyt. przekroczenia koncentracji wierzycelności (w mln zł)*	1517,0	817,3	210,2	409,8	346,5	369,4
1.3. z tyt. ryz. rynkowego (w mln zł)	2008,9	2248,3	1016,9	852,8	987,2	1360,4
1.4. z tyt. innych rodzajów ryzyka (w mln zł)**	0,0	0,0	288,1	258,0	286,9	425,1
2. wg podlegania reżimowi adekwatności kapitałowej***						
2.1. banki podlegające pełnemu reżimowi	25	27	27	26	24	b.d.
– całkowity wymóg w mln zł	18714,0	19502,9	18268,1	20807,2	25427,5	b.d.
2.2. banki podlegające uproszczonemu reżimowi	34	31	27	28	27	b.d.
– całkowity wymóg w mln zł	3556,0	2819,0	2514,5	2791,5	3567,0	b.d.
Banki spółdzielcze****						
Całkowity wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka, w tym:	1246,5	1375,7	1536,5	1731,3	2128,0	2578,9
1. z tyt. ryzyka kredytowego						
– w mln zł	1197,0	1373,5	1530,6	1726,6	2116,1	2564,1
– w %	96,0	99,8	99,6	99,7	99,4	99,4
2. z tyt. przekroczenia koncentracji wierzycelności (w mln zł)						
	48,3	1,5	1,0	1,7	9,0	11,2
3. z tyt. ryz. rynkowego (w mln zł)						
	0,8	0,3	4,4	2,0	2,0	2,1
4. z tyt. innych rodzajów ryzyka (w mln zł)						
	0,4	0,4	0,5	1,0	0,9	1,5

* od 2004 r. obejmuje wymóg kapitałowy z tyt. przekroczenia limitu koncentracji zaangażowania; ** z tyt. ryzyka rozliczenia dostawy i ryzyka kontrahenta, gwarantowania emisji papierów wartościowych (w latach 2002 i 2003 zaliczane do ryz. rynkowego) oraz przekroczenia progu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Sytuacja finansowa banków w 2003 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2004, s. 61 i 64; *Sytuacja finansowa banków w 2005 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2006, s. 61 i 68; *Sytuacja finansowa banków w 2006 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2007, s. 65 i 72; *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, Urząd KNF, Warszawa 2008, tab. 5.

miął wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka kredytowego. Potwierdza to fakt, że udzielanie kredytów obarczonych ryzykiem kredytowym, pomimo rozszerzania oferty banków, nadal odgrywa decydującą rolę w ich działalności.

Udział wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka kredytowego w kształtowaniu całkowitego wymogu kapitałowego w bankach komercyjnych w kolejnych latach sukcesywnie rósł i od 2004 r. utrzymuje się na poziomie przekraczającym 90%. Z kolei w bankach spółdzielczych udział ten w analizowanym okresie nieznacznie się wahał, a od roku 2003 przekracza 99%.

W bankach komercyjnych, w przeciwieństwie do banków spółdzielczych, dość istotne znaczenie odgrywa także wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka rynkowego. Wymogi kapitałowe z tytułu innych rodzajów ryzyka mają praktycznie znaczenie marginalne.

Dla oceny efektywności wykorzystania kapitałów własnych na zakończenie zostanie przeanalizowany poziom stopy zwrotu z kapitału (ROE). Wskaźnik ten jest wyliczany w bankach jako stosunek wyniku finansowego netto do średniej wielkości kapitałów podstawowych. Jego wielkość prezentuje tabela 6.

Tab. 6. ROE w sektorze bankowym w latach 2002–2007 (w %)
ROE in the banking sector in 2002–2007 (in %)

Lata	Sektor bankowy	Banki komercyjne	Banki spółdzielcze
2002	5,8	5,2	18,2
2003	5,8	5,4	12,2
2004	17,2	17,1	18,3
2005	20,6	20,8	17,6
2006	22,4	23,0	14,7
2007	22,5	22,9	17,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sytuacja finansowa banków w 2006 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2007, s. 55 i *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, Urząd KNF, Warszawa 2008, tab. 3.

W latach 2002–2004 znacznie lepszą efektywnością wykorzystania kapitałów własnych (podstawowych) charakteryzowały się banki spółdzielcze. Tendencja ta odwróciła się na korzyść banków komercyjnych w latach 2005–2007. W analizowanym okresie stopa zwrotu z kapitału w sektorze bankowym wykazywała tendencję wzrostową. Od roku 2005 utrzymuje się ona na wysokim poziomie (ponad 20%). W roku 2005 pod względem wysokości ROE banki polskie zajęły wysoką lokatę wśród banków krajów UE i uplasowały się na 5 pozycji po bankach łotewskich, węgierskich, estońskich i czeskich.²⁸ Z kolei, jak podaje KNF, w roku 2006 lepszą, niż w polskim sektorze bankowym, efektywność wykorzystania kapitałów własnych osiągnęły m.in. banki estońskie, czeskie, rumuńskie czy austriackie.²⁹

²⁸ *Sytuacja finansowa banków w 2006 r. Synteza*, NBP, GINB, Warszawa 2007, s. 23.

²⁹ *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, Urząd KNF, Warszawa 2008, s. 77.

PODSUMOWANIE

Conclusion

Z istoty działania banków jako instytucji pośrednictwa finansowego wynika odmienna struktura źródeł finansowania działalności w stosunku do podmiotów sfery realnej gospodarki. Główne źródło finansowania działalności banków stanowią pozyskane kapitały obce, których udział w pasywach wynosi około 90%. Obciążanie ich ryzykiem w wyniku podejmowanych czynności bankowych jest istotnym elementem definicji banku zawartej w ustawie Prawo bankowe.

Fundusze własne, obejmujące fundusze podstawowe i uzupełniające, chociaż stanowią tylko około 10% pasywów banków, pełnią wiele funkcji, począwszy od założycielskiej, poprzez ograniczanie aktywności banku w operacjach finansowania obcych podmiotów, bazę dla podziału zysku, absorpcji strat, aż do funkcji budowania zaufania do sektora bankowego. Bank, którego baza kapitałowa jest postrzegana jako adekwatna i zapewniająca mu bezpieczeństwo, ma lepszą pozycję rynkową i łatwiejszy dostęp do rynku finansowego, np. w sytuacji konieczności pozyskania środków dla zabezpieczenia odpowiedniego poziomu płynności finansowej.

O wadze funduszy własnych świadczą m.in. regulacje ustawowe odnośnie do wymagań kapitałowych dla banków, ustawowe określenie elementów tych funduszy, ustawowe ograniczenie stopnia zaangażowania finansowego banku w obcych podmiotach w relacji do funduszy własnych. Kategoria funduszy własnych jest także uwzględniana na przykład przy wyliczaniu współczynnika wypłacalności.

Relacja wyposażenia kapitałowego banków do kapitałów wymaganych przez nadzór bankowy w stosunku do skali podejmowanego ryzyka pozwala na ocenę ich bezpieczeństwa i stabilności. Z zaprezentowanych danych wynika, że wielkość kapitałów własnych zarówno banków komercyjnych, jak i spółdzielczych wielokrotnie przewyższa całkowity wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka prowadzonej działalności, wyznaczony zgodnie z metodologią NUK. Uwzględniając obowiązujące regulacje, można więc uznać, że wyposażenie kapitałowe banków w Polsce jest generalnie adekwatne do zakresu i skali prowadzonej działalności. Poza tym stopa zwrotu z kapitałów własnych (ROE) wykazywała tendencję wzrostową i od 2005 roku utrzymuje się na wysokim poziomie przekraczającym 20%.

Największy udział w kształtowaniu wymaganego poziomu kapitałów własnych, zarówno w bankach komercyjnych, jak i spółdzielczych, miał wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka kredytowego. Uwzględniając także wysoki udział działalności kredytowej w aktywach sektora bankowego, można stwierdzić, że udzielanie kredytów jest nadal najważniejszą formą operacji aktywnych banków.

SUMMARY

The operation of banks as financial brokerage institutions inherently entails that their activities are financed mainly through acquired outside capital, which does not mean, however, that their equity capital is of no importance. Equity capital fulfills many functions, from the founding one to limiting the bank's activity in the operations of funding outside entities, to building confidence for the banking sector. The bank whose equity base is seen as adequate and secure is in a better position and has better access to the financial market, for example when it is necessary to acquire funds to secure the appropriate level of financial liquidity. Therefore, the ratio of capital equipment of banks to the required capital in proportion to the scale of risk undertaken allows us to assess their security and stability. The presented figures show that although the share of equity capital in the bank's liabilities usually does not exceed 10%, its volume exceeds manifold the total capital requirement based on the risk of conducted activities, defined in accordance with the New Capital Agreement methodology. We can thus conclude that the capital equipment of banks in Poland is generally commensurate with the range and scale of the activities conducted.